

بررسی

راهبردهای تعامل

سید حسن نصرالله

با اهل سنت

انخواست

بررسی راهبردهای تعامل سید حسن نصرالله با اهل سنت

سید ابوالفضل حسینی پور^۱

چکیده

بدون شک لبنان به خاطر شرایط خاصی که دارد یکی از حساس ترین و البته سخت ترین مناطق جهان اسلام در تعامل بین شیعه و سنی است. «سید حسن نصرالله» به عنوان دبیر کل حزب الله لبنان توانسته با تعامل مناسب، بسیاری از چالش های شیعه و سنی آن منطقه را مدیریت کند. این سؤال مطرح می شود که تعامل ایشان با اهل سنت بر چه مبنا و شیوه های بوده است؟ در این مقاله سعی شده با رجوع به سخنان و رفتارهای سید حسن، این اصل استخراج شود تا بتوان کمکی به دستیابی جهان اسلام در نحوه تعامل شیعه و سنی کرد. نتیجه این که سید حسن اولاً سعی کرده به دور از مبانی روشنفکران مانند پلورالیزم مذهبی، تعامل با اهل سنت را در قالب حفظ اصول مذهب شیعه پیش ببرد و البته نگاهی راهبردی به این تعامل داشته باشند. شیوه های ایشان در تعامل مانند مرز بندی با افراطی ها، ظرفیت شناسی اهل سنت و گروه گرا عمل نکردن بوده است. این شیوه ها در نهایت منجر شده که بسیاری از چالش های گذشته شیعه و سنی در این منطقه حل و یا کمرنگ شود و همچنین بسیاری از جریان های اهل سنت با حزب الله یک جبهه واحد سیاسی تشکیل دهند که نمونه بارز آن را می توان در همراهی آنها با حزب الله در جنگ با رژیم صهیونیستی و تکفیری ها بوده است.

کلید واژه: سید حسن نصرالله، راهبردها، تعامل، اهل سنت، حزب الله.

^۱ سطح چهار حوزه علمیه قم، دانشجوی دکتری رشته وهابیت شناسی دانشگاه باقر العلوم

مقدمه

بدون شک یکی از مهمترین مسائل اندیشمندان اسلامی، نحوه تعامل و تعایش شیعه و سنی با یکدیگر است. فقدان تعامل و زیست مسالمت‌آمیز همواره آسیب‌های جبران ناپذیری را به پیکره جهان اسلام وارد کرده است. در دهه‌های اخیر استعمارگران غربی با برنامه ریزی برای اختلاف بین شیعه و سنی در جهت تسلط فرهنگی و اجتماعی و سیاسی بر جوامع اسلامی، اهمیت این موضوع دوچندان شده است. از کشورهایی که شیعه و سنی در کنار هم قرار گرفته‌اند، لبنان است. شیعه و سنی در این کشور سال‌ها درگیر جنگ فرقه بوده‌اند. از طرف دیگر آنها دشمن جاه طلبی به نام رژیم صهیونیستی را در کنار خود دارد. اکنون که حزب الله لبنان در صدد مقابله با رژیم صهیونیستی است، قبل از هر چیز باید ابتدا مدل تعاملی صحیحی را اتخاذ کرده باشد تا تمام توان خود را علیه رژیم صهیونیستی به کار گیرد. به طور طبیعی همه نگاه‌ها متوجه دبیر کل حزب الله لبنان است که چگونه این تعامل را برنامه ریزی کرده است. آنچه آشکار است سید حسن نصرالله در طی این سالها توانسته تعاملی سازنده داشته باشد به گونه‌ای که حتی از اهل سنت در این تشکیلات حضور داشته باشند. در اینجا این سؤال پیش می‌آید ایشان چه راهبردهایی را برای تعامل با اهل سنت به کار گرفته که نه تنها وارد جنگ فرقه‌ای نشود بلکه آنها را نیز علیه رژیم صهیونیستی همراه خود کند؟ از این رو لازم است که راهبردهایی تعامل سید حسن نصرالله با اهل سنت به درستی بررسی شود تا بتوان آن را در دیگر نقاط جهان اسلام بسط داد تا شاهد وحدت و پیشرفت هر چه بیشتر جهان اسلام و مسلمان باشیم.

روش شناسی پژوهش

روش این نوشتار کتابخانه‌ای و بر اساس تحلیل سخنان و رویکردهای رفتاری سید حسن نصرالله می‌باشد. از آنجا که تقریباً تنها راه دسترسی به سخنان ایشان در بستر اینترنت است، این نوشتار ناگزیر به فراوانی ارجاع به منابع اینترنتی شده است. همچنین در این نوشتار سعی شده به دور از به کارگیری اصطلاحات پیچیده سیاسی و علمی، مطالب را قالبی روان بیان کند تا هدف نوشتار برای مخاطب بهتر محقق شود.

پیشینه بحث

در مورد پیشینه این موضوع نیز باید گفت هر چند در مورد تعامل شیعه و سنی از دیدگاه شخصیت‌های مختلف جهان اسلام نوشته‌های زیادی نگارش یافته از در مورد ایشان تاکنون مقاله‌ی در مورد توجهی یافت نشد. بیشتر مطالب موجود نیز حاصل بخشی از مصاحبه‌های برخی از شخصیت‌ها است و نوشته‌ای مستقل و علمی یافت شد. البته همانگونه که در متن اشاره خواهد شد بعد از متن نمود حزب الله در جنگ علیه اسرائیل یکی از راهبردهای اصلی دشمنان، جنگ شیعه و سنی بود، از این رو کتاب‌هایی را بر ضد حسن نصرالله نوشتند که تهمت‌هایی را در عدم تعامل سید حسن با اهل سنت مطرح کردند. اما این ادعاها هیچگاه برخاسته از اسناد علمی نبود بلکه به اصطلاح نوشته‌های سفارشی از محافل سیاسی بودند که ارزش علمی ندارد.

سؤالات پژوهش

این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤالات است:

راهبردهایی تعامل سید حسن نصرالله با اهل سنت چگونه است؟

آیا این تعامل برخاسته از نگاه راهبردی است یا تاکتیکی و موقت است؟

مبنای سیاسی تعامل سید حسن با اهل سنت بر پایه چه مبنای معرفتی استوار است؟

آیا سید حسن نصرالله را می‌توان به عنوان یک الگوی موفق در تعامل شیعه و سنی معرفی کرد؟

مبنای سیاسی تعامل

مقصود از استراتژی (Strategy) یا راهبرد، سیاست ثابتی است که تابع مصلحت و متغیرها قرار نمی‌گیرد؛ بلکه ریشه در اصول ثابت دارد. در مقابل مفهوم استراتژی، مفهوم تاکتیک (Tactic) قرار دارد که مقصود از آن، روش‌هایی برای اجرای این راهبرد است که بر اساس مصلحت و شرایط قابل تغییر است. سوال این است که آیا اصل تعامل و ارتباط‌گیری شیعه با اهل سنت بر اساس استراتژی که در

همه شرایط اجرا می‌شود و اصطلاح مطلوبیت ذاتی دارد یا تنها تاکتیک است که طبق شرایط و مصالح این زمان ناگزیر به برادری هستیم و با رفتن مقتضیات آن، این نوع تعامل نیز از بین می‌رود.

تحلیل رفتار سید حسن نشان می‌دهد که وحدت نزد سید حسن یک مسأله استراتژیک و راهبردی بوده و حتی در دوران اوج حزب الله بعد از پیروزی در جنگ ۳۳ روزه و شکست تاریخی اسرائیل که بسیاری از معادلات را به تغییر داد، ولی نشانی از تغییر در تعامل با اهل سنت دیده نشد. حزب الله در دوران ایشان همایش‌هایی را با عنوان وحدت شیعه و سنی برگزار کرده است. (المنار، ۲۰۲۱م، الف)

راهبردی بودن وحدت تا جایی است که حتی یکی از معیارهای مهم در انتخاب های افراد سیاسی است. مثال در سالهای ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۱ لبنان حدود یک سال دچار خلأ نخست وزیری بود و چند نفری که برای نخست وزیری انتخاب شده بودند نتوانستند تشکیل کابینه بدهند. همین امر باعث مشکلات زیاد اقتصادی و اجتماعی و سیاسی در لبنان بوده است. این مشکلات به حدی بوده که سید حسن اعلام کرده جریان مخالف حزب الله یعنی المستقبل هر کسی را که معیارهای حداقلی داشته باشد، به عنوان نخست وزیری می‌پذیرد. یکی از کسانی که برای پذیرش نخست وزیری انتخاب شد، نجیب میقاتی بود. جالب اینکه معاون دبیر کل حزب الله یکی از دلایل موافقت برای انتخاب نجیب میقاتی را این دانست: «میقاتی هرگز اجازه فتنه‌انگیزی میان اهل تسنن و شیعیان را نمی‌دهد.» (خبرگزاری فارس، ۱۴۰۰ش)

این نشان می‌دهد که وحدت نزد سید حسن و حزب الله یک استراتژی اساسی در تعامل با اهل سنت است نه یک تاکتیک زودگذر و حاشیه‌ای که در گذر زمان به فراموشی سپرده شود.

مبانی تعامل شیعه و سنی

بدون شک سید حسن نصر الله به عنوان یک عالم دینی و ایدئولوژیک، مبانی خاصی برای سخنان و رفتار خود دارند. در تعامل با اهل سنت چند مبانی اصلی وجود دارد که در اینجا این مبانی طرح می‌شود و سخنان و رفتار سید حسن نصر الله، مبانی ایشان شناخته می‌شود:

مبنای معرفت شناختی

تعامل پلورالیزیم (Pluralis) یا همان کثرت‌گرایی معرفتی بر این تأکید دارد که انسان دیندار ضمن اینکه در گرو امر مطلق است، این باور را نیز داشته باشد که آن مقدار از حقیقت را که او فکر می‌کند در چنگ دارد، حقیقت نهایی نیست؛ بلکه پرده و نمادی از آن است و ممکن است دیگران نیز پرده و نمادی دیگر از حقیقت نهایی را در اختیار داشته باشند. یکی از نتایج پلورالیسم دینی حقیقت شناختی «نسبی‌گرایی در فهم دین» است. (مجتهد شبستری و دیگران، ۱۳۷۴ ش: ص ۴)

بر پایه پلورالیزم دینی، پلورالیزم مذهبی هم بنیان نهاده شده است. (همان: ۴) یعنی هیچ مذهب و فکر خود را حق مطلق نداند و بر این باور باشد که تنها جزئی حق دارد و دیگری نیز به مقداری دیگر از حق را دارا است. (رک: ربانی گلبایگانی، ۱۳۷۸ ش: ص ۷۲) این نوع دید هر چند منجر به از بین رفتن بسیاری از مبانی دینی و اعتقادی می‌شود و تعارض مسلم با بسیاری از بدیهیات دینی دارد، (خسروپناه، عبدالحسین، ۱۳۸۳ ش: ص ۱۶۸ - ۲۰۸) اما به مذاق سیاستمداران خوش آمده است. زیرا در ظاهر بسیاری از کنش‌ها و واکنش‌های دینی و مذهبی برجسته می‌شود و خیال سیاستمداران از این بابت آسوده خواهد بود.

راهکار اهل بیت برای آرامش اجتماعی و پرهیز از جنگ مذهبی و فکری، نه تقسیم حق، بین دیگر افکار و نه دست برداشتن از اعتقادات و گرویدن به دیگر مذاهب است. بلکه عدم سرایت اختلافات مذهبی در زندگی اجتماعی است. (رجبی، ۱۳۸۸: ۱۰۷ - ۱۱۰) این اصل را اهل بیت تعایش نامیده‌اند. امام صادق (ع) در این باره می‌فرماید:

صَلَاحُ حَالِ التَّعَايُشِ وَ التَّعَاشِرِ مِلْءُ مِکْيَالٍ ثُلَاثُهُ فِطْنَةٌ وَ ثُلُثُهُ تَغَافُلٌ (ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳ ق: ۳۵۹) «درستی وضع زندگی اجتماعی و معاشرت، پیمانه پُری را ماند که دو سوم آن توجه و هوشیاری است، و یک سومش تغافل (چشم پوشی)». البته تعایش و تغافل یا «دگرپذیری» به این معنا نیست که هرکسی باید به دین، مذهب و فکر دیگری بگراید. زیرا اگر این گونه باشد، افراد باید هر روز یک دین و مذهب داشته باشند؛ بلکه به این معناست که در کنار یکدیگر زندگی کنند و هم دیگر را با هر اختلافی که دارند، بپذیرند تا زندگی مسالمت آمیز داشته باشند.

در فضای کشورهای اسلامی بسیاری از روشنفکران دینی القا می‌کنند که راه برون رفت از اختلافات ایدئولوژیک، پلورالیزم دینی و مذهبی است که با توجه به تنوع دینی و مذهبی لبنان این نظریه در آنجا با

جدیت بیشتری مطرح می‌شود. اما سید حسن نصرالله هر چند جنگ‌های داخلی و مذهبی و مشکلات آن را دیده ولی هیچگاه راه حل تعامل با اهل سنت را در این نظریات منحرفانه ندیده است. ایشان مبنای تعامل خود را نه پلورالیزم مذهبی و نه ادغام مذاهب در مذهب واحد می‌داند (مقاومت اسلامی لبنان، ۱۳۹۰ش) بلکه به تأسی از اهل بیت سعی کرده‌اند با تعایش و تغافل اجتماعی با اهل سنت تعامل داشته باشند.

سید حسن نصرالله

سید حسن نصرالله در ۳۱ اوت سال ۱۹۶۰ (۹ شهریور ۱۳۳۹ شمسی) در شهرک البازوریه از محله‌های فقیرنشین شرق صور در جنوب لبنان به دنیا آمد. وی از همان ابتدا وارد فعالیت‌های سیاسی شد و در دوره دبیرستان مسؤول جنبش امل در زادگاهش شد. (محجوب، ۱۳۹۰ش: ۱۶ - ۱۷)

در همان نوجوانی برای تحصیل علوم دینی به نجف اشرف مهاجرت کرد و در آنجا با شهید سید محمد باقر صدر آشنا شد و به توصیه ایشان تعلیم خود را نزد سید عباس موسوی ادامه داد. پس از دو سال اقامت در نجف، به لبنان بازگشت و در مدرسه امام منتظر شهر بعلبک دروس حوزوی خود را ادامه داد. در سال ۱۹۸۲ به همراه گروهی از روحانیون مبارز از جمله سید عباس موسوی تشکیلات امل جدا شدند و حزب الله را تأسیس کردند. در سال ۱۹۸۹ میلادی برای تحصیل به قم رفت که با توجه به نیاز حزب الله به ایشان، پس از یک سال به لبنان بازگشت. (همان: ۱۷ - ۱۸)

وی علاوه بر این که در شورای مرکزی حزب الله حضور داشت مسؤول آماده‌سازی نیروهای مقاومت و تأسیس هسته‌های نظامی نیز بود. مدتی نیز معاون مسئول حزب الله در بیروت و معاون اجرایی حزب الله بود.

سید حسن در سال ۱۹۹۲ پس از شهادت سید عباس موسوی به عنوان دبیر کل حزب الله لبنان انتخاب شد و تاکنون این مسؤولیت را بر عهده دارد. ایشان بارها هدف ناموفق ترورهای مختلف قرار گرفت از این رو کمتر در انظار عمومی ظاهر می‌شود و بیشتر، سخنرانی‌هایش از رسانه پخش می‌شود.

حزب الله در دوره دبیرگی سید حسن هر چند با چالش‌های بزرگی مواجه بوده، اما مدیریت تحسین برانگیز ایشان در فضای ملتهب لبنان، توانسته در جبهه اصلی این جریان، یعنی مواجهه با صهیونیست‌ها موفق باشد و بارها خواسته‌های خود را بر این رژیم تحمیل کند. در سال ۲۰۰۰ رژیم

صهیونیستی مجبور به عقب نشینی از جنوب لبنان شد و در جنگ ۲۰۰۶ با مقاومتی خارق العاده از زیر فشار همه جانبه صهیونیسم سالم بیرون آید تا بزرگترین ناکامی این رژیم رقم بخورد.

اهل سنت لبنان

لبنان از نظر دینی و مذهبی متنوع‌ترین کشور خاورمیانه است که متشکل از مسلمانان شیعه و سنی، دروزیان، مسیحیان، بهایی‌ها و یهودی‌ها است که اکثریت از آن مسلمانان است. روابط شیعیان و اهل سنت در این کشور همواره دچار فراز و نشیب‌های فراوان بوده است که در دهه‌های گذشته منجر به درگیری‌هایی نیز شده است. از طرف دیگر حضور آوارگان اهل سنت فلسطینی در لبنان، فضای این کشور را از نظر تعامل شیعه و سنی دچار پیچیدگی بیشتری کرده است.

به طور کلی اهل سنت حاضر در لبنان را به دو دسته کلی اصیل و مهاجر فلسطینی تقسیم کرد. از ۱۹ مه ۱۹۸۵ تا اوایل ۱۹۸۷ جنگ یکسال و نیمه‌ای میان جنبش امل که یک سازمان شیعی لبنانی است با چریک‌های فلسطینی در منطقه اردوگاه‌های فلسطینی در بیروت آغاز شد که به محاصره اردوگاه‌های همدیگر می‌انجامید. این درگیری به نوعی، اتخاذ مواضع مشترک توسط جناح‌های مختلف فلسطینی علیه سازمان امل را موجب شد. (سعیدی، ۱۳۷۰ش: ۱۱۴)

اما اهل سنت اصیل لبنان را نیز می‌توان طبق گرایش‌های فکری آنها به سه دسته کلی تقسیم کرد:

۱. **لیبرال:** بیشتر شامل جریان سیاسی حزب المستقبل به رهبری سعد حریری می‌شوند. جریان المستقبل نسبت به حزب الله کارشکنی‌های زیادی انجام داده و تلاش‌های فراوان کرده که پروژه خلع صالح حزب الله را عملی نماید و این گروه را مسئول ترور رفیق حریری معرفی نماید.

۲. **تکفیری:** شامل وهابی‌ها و القاعده لبنان است. این گروه همانگونه که خواهد آمد در جریان جنگ سوریه مشکلات زیادی برای حزب الله به وجود آورد.

۳. **سنتی:** دارای طیف‌های مختلفی هستند که در این بین برخی از جریان‌ها طرفدار مقاومت و حزب الله هستند که به طور مختصر سه گروه مهم آنها بیان می‌شود:

الف) جماعت اسلامی لبنان (اهل تسنن)

این جماعت یکی از شاخه‌های اخوان المسلمین است که در سال ۱۹۶۴ به طور رسمی فعالیت خود را در لبنان آغاز کرد. فتحی یکن اولین دبیرکل این جماعت بود که هدف از تأسیس آن تبلیغ اسلام، مقابله با تمدن غربی و جامعه‌سازی اسلامی و تلاش برای بازگشت به اصول اصیل اسلامی بود. این جماعت در دهه ۷۰ قرن گذشته در سراسر مناطق سنی نشین لبنان نفوذ خود را توسعه داد. بیشتر توجه جماعت اسلامی لبنان به مؤسسات رسمی دینی بود لذا نمایندگانی را در این مؤسسات مثل شورای عالی اسلامی و اداره اوقاف نصب کرد. پس از جنگ‌های داخلی لبنان سلاح خود را تحویل داد اما با حمله ارتش صهیونیستی به لبنان، مسلح شدند. از آنجایی که این جماعت به جدایی دین از سیاست معتقد نیست و بر این باور است فعالیت‌های سیاسی که در راستای دفاع از حقوق مردم و بر طرف کردن ظلمی از آنان باشد عبادت محسوب می‌شود، در عرصه سیاسی این کشور حضور فعالی دارد. فتحی یکن دبیرکل این جماعت شخصیتی نزدیک به حزب الله است. (رک: محمد، ۱۳۸۵ش: ۵ - ۴۸) فیصل مولوی دبیرکل کنونی در موضعی شجاعانه مخالفت خود را با خلع سلاح حزب الله ابراز کرد. (خبرگزاری مشرق، ۱۳۹۶ش)

ب) جنبش توحید اسلامی

این جنبش در سال ۱۹۸۲ میلادی توسط شیخ «سعید شعبان» تأسیس شد. شعبان در دهه هشتاد، ارتباط خوبی با ایران داشت. او با پشتیبانی جریان‌های دینی اهل سنت، قدرت نظامی نیرومندی در شهر طرابلس تشکیل داد و توانست در سال ۱۹۸۴ برای مدت کوتاهی در این شهر امارت اسلامی اعلام نماید. این جریان، جنبشی نزدیک به حزب الله در بین اهل سنت لبنان به شمار می‌آید. (دهقان، ۱۳۹۳)

ج) جمعیه مشاریح الخیریه (أحباش)

«أحباش» نامی است که بر پیروان «شیخ عبدالله هرری حبشی عبادی» اطلاق می‌گردد. عبدالله حبشی در سال ۱۹۵۰ میلادی به کمک تعدادی از شاگردانش این گروه را تأسیس نمود. با وجود صوفی مسلک بودن جمعیت أحباش، شیخ عبدالله با تربیت نسلی از شاگردان توانمند توانسته است در دنیای

اسلام، و به ویژه لبنان، وزنه‌ای تاثیرگذار در معادلات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی به شمار آید. احباش به لحاظ اعتقادی، پیرو مذهب اشاعره متأخر و در فقه، شافعی و در طریقت، صوفیه رفاعیه و نقشبندیه می‌باشند. شیخ عبد الله و پیروانش دشمن سرسخت وهابیون هستند. (محمودی، ۱۳۸۹ ش: ۵۹) روابط احباش با شیعیان در طول چند دهه گذشته دارای فراز و نشیب بوده است. در دوره‌ای این جریان حتی با شیعیان درگیری نظامی نیز داشته است، اما در دوران سید حسن نصرالله با صبر و صداقت و گفتگوهای که انجام شده، آنها به یکی از طرفداران حزب الله تبدیل شده‌اند. از آنجا که این گروه دشمن اصلی خود را سلفی‌ها تکفیری می‌داند و حتی آنها را خوارج و کافر معرفی کرده است، در درگیری‌های سوریه همراه حزب الله شدند و علیه تکفیری‌ها مبارزه کردند. (بوابه الحركات الاسلاميه، ۲۰۲۲ م)

راهبردهای تعامل از دیدگاه سید حسن نصرالله

مرز بندی با افراطیون شیعه و سنی

امروزه شیعیان و اهل سنت افراطی از حقایق جوامع اسلامی هستند. در بین شیعیان عده‌ای با حمله به مقدسات اهل سنت زمینه درگیری طایفه‌ای بین شیعه و سنی را فراهم می‌کنند و در طرف مقابل نیز عده‌ای از اهل سنت، شیعیان را تکفیر کرده و آنها را واجب القتل می‌دانند و در این راه نیز بسیاری از شیعیان را به قتل می‌رسانند. مطابق اسناد معتبر، استعمار نیز از این دو جریان حمایت کرده است به گونه‌ای که به این دو دسته به شیعه انگلیسی و سنی آمریکایی نامگذاری شده‌اند. (خامنه‌ای، ۱۴۰۱ ش) اگر کسی در صدد تعامل سازنده و برادرانه بین شیعه و سنی است، ابتدا باید با این دو گروه مرزبندی داشته باشد و سپس در مقام عمل با آنها مبارزه کند.

سید حسن نصرالله با درک مشکلاتی که این دو گروه برای جوامع اسلامی به وجود می‌آورند، در هر دو سطح به مقابله با آنها پرداخته‌اند:

مبارزه با شیعیان افراطی

ایشان انحراف شیعه انگلیسی را از وهابی و صهیونیسم خطرناک‌تر دانسته‌اند. (خبرگزاری العالم، ۱۳۹۳ ش) به اعتقاد ایشان کسانی که در ماهواره حضور دارند و با زبان مذهبی سخنان تفرقه انگیزانه

می‌زنند، جاسوسانی هستند که هدفشان نابودی مذهب است. و نیز کسانی که نیز آنان را تأیید می‌کنند، مزدور و بزدل و کسانی که در برابر گمراهی آنان سکوت می‌کنند، توطئه‌گر هستند. (همان) در مقام نقد عملکرد این گروه نیز سید حسن خطاب به آنها می‌گویند:

«چرا شما را هنگام دفاع از مقدسات و دفاع از مقام سیده زینب ۳ پیدا نمی‌کنیم.» (المنار، ۲۰۱۶م،

(ب)

همچنین ایشان نسبت به کارهای خرافی که این گروه در مورد عاشورا و دیگر مناسک مانند عاشورا انجام می‌دهند اعتراض کرده و این امور را سدی برای رسیدن به حقیقت آن مناسک دانسته‌اند. (همان) این مرزبندی و برخورد با شیعیان افراطی علاوه بر نقد آنها، در تعامل با اهل سنت نیز خنثی کننده توطئه‌های افتراق افکنانه آنها و جدا دانستن شیعیان اصیل از آنها می‌باشد. بنابراین یکی از راهبردهایی تعامل سید حسن این است که با شیعیان افراطی مرزبندی کنند تا مخاطب سنی منصف دچار سردرگمی در یکسان انگاری همه شیعیان نشود.

مبارزه با اهل سنت افراطی

همانگونه که یکی از اصول تعامل با اهل سنت، مرزبندی به شیعیان بود، مرز با تکفیری‌های منتسب به اهل سنت نیز در تعامل با اهل سنت حائز اهمیت است زیرا سرایت دادن انحرافات این گروه‌ها به کل اهل سنت زمینه‌های تعامل پایدار با اهل سنت را از بین می‌برد. وهابیون و گروه‌های متأثر از آنها مخصوصاً جریان موسوم به سلفیه جهادی (داعش و بسیاری از القاعده) عمده اهل سنت افراطی را تشکیل می‌دهند. (رک: فاطمی نژاد، ۲۰۱۶م: ۲۹ - ۴۴) سید حسن نصرالله به نقد تفکرات و عملکرد وهابیت در جشن مولدالنبی پرداخته و می‌گوید: وهابی‌ها این احتفال را بدعت و سبب کفر و ارتداد می‌دانند و حتی برخی از مراسمات را منفجر می‌کنند در حالیکه هیچ استناد شرعی صحیح ندارند و این نوع مراسمات نزد شیعه و سنی جایز و سبب احیاء اسلام است و ادله شرعی بر این عمل وجود دارد. سید حسن با طعن به وهابی‌ها یادآور مسأله فلسطین می‌شود که چگونه برای آنجا هیچ احساس دینی ندارید اما برای این مسائل فرعی مانند احتفال اینگونه هیاهو می‌کنید؟ (المقاومة الإسلامية، ۲۰۱۸)

ایشان حتی برای مقابله با تکفیری‌ها گاهی دستور به مقابله مسلحانه با آنها نیز داده‌اند. مانند نبرد عرسال که سید حسن، حزب‌الله را به نبرد با آنها فرستاد تا از جنگ شیعه و سنی در لبنان، جلوگیری

شود. زیرا احمد العسیر مسئول القاعده لبنان، اهل سنت لبنان را دعوت به مسلح شدن برای مبارزه کرده بود، (بوابه الحركات الاسلاميه، ۲۰۱۴م) و با توجه به جنگ رسانه‌ای و شایعات پمپاژ شده در جنگ سوریه و همچنین تحرکات ارتش آمریکا، احتمال جنگ داخلی و جنگ بین سوریه و لبنان بسیار زیاد بود که می‌توانست مقدمه مصوبه شورای امنیت سازمان ملل و ورود نیروهای چند ملیتی به داخل لبنان شود.

اما حزب الله با عملیاتی پیش‌دستانه در ارتفاعات عرسال، ضمن همکاری با سرویس اطلاعات ارتش لبنان، عناصر و سرکردگان تروریست‌ها را ریشه کن کرد و این موضوع باعث شد چتر امنیتی برای عملیات محور مقاومت شکل گیرد و بسیاری از توطئه‌ها از جمله جنگ شیعه و سنی را از اساس خنثی کند. (خبر آنالین، ۱۳۹۶ش)

بنابراین یکی از مهمترین عوامل کنونی در تعامل سازنده با اهل سنت، شناخت موانع تعامل شیعه و سنی است که گاهی برای مقابله با آنها باید وارد نبرد مسلحانه نیز شد و رفتار سید حسن نصرالله یکی از بارزترین مصادیق مدیریت این موارد است.

ظرفیت شناسی جریانهای اهل سنت

جوامع اسلامی هر چند به ظاهر دارای تشطط و مشکلات زیاد اجتماعی و فرهنگی و اجتماعی و سیاسی و اقتصادی هستند ولی هرگاه خطوط قرمز آنها رد شود، هوش اجتماعی این جوامع می‌تواند این مشکلات و اختلافات را کنار بگذارند و متحد شوند که نقش رهبران و نخبگان در فعلیت بخشی به این ظرفیت بسیار حیاتی است.

سید حسن نصرالله بر خلاف بسیاری از رهبران و نخبگان که وجود که با مشاهده مشکلات مختلف، دچار ناامیدی و رخوت می‌شوند به این ظرفیت ایمان داشته و توانسته‌اند با عکس‌العملی صحیح، آن را فعلیت بخشند. به عنوان نمونه در ماجرای انتقال پایتخت رژیم صهیونیستی از تل‌آویو به قدس، سید حسن سکوت کرد و این برای تحلیل‌گران بسیار عجیب بود. در حالیکه به زودی حکمت آن فهمیده شد. سکوت در برابر این ماجرا باعث شد اهل سنت به ویژه جریان‌های اخوانی که از صحنه کنار زده شده بودند و زمینه‌ای برای دیده شدن نداشتند، فرصت را مغتنم شمردند و عرض اندام کنند. به اعتقاد تحلیل‌گران این میزان تحرک از اهل سنت در این ماجرا شبه معجزه بود (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۶ش)

قرائت دقیق از این سکوت نشان از هوشمندی سید حسن داشت که با عدم واکنش سریع نسبت به این واقعه نقشه رژی صهیونیستی را نقش بر آب کرد. چرا که هرگونه واکنش سریع در مقابل این حادثه می‌توانست میدان را به تقابل شیعه و صهیونیست تقلیل دهد. (همان)

بنابراین یکی از وجوه تعامل سید حسن با اهل سنت را می‌توان ظرفیت‌شناسی جریان‌های اهل سنت و قدرت به جریان درآوردن این ظرفیت‌ها دانست.

گروه گرانبودن

هر چند بین شیعه و سنی از نظر اعتقادی اختلاف است اما همانگونه که بیان شد برای زندگی اجتماعی و تعایش صحیح نباید این اختلاف بروز یابد. این اصل در تعاملات سید حسن با اهل سنت زیاد دیده می‌شود. مثال در این سال‌ها که لبنان مشکلات اقتصادی زیادی داشته و دارد، حزب الله توانسته کمک‌های خیرخواهانه‌ای به مردم لبنان ارائه کند. در این بین حزب الله سعی کرده این کمک‌ها را به فقرای اهل سنت نیز بدهد و این گونه نباشد که کمک‌هایش مختص شیعیان باشد. (سلمان، ۱۳۸۵ ش، ۱۵ - ۲۰)

زمانی سید حسن نصرالله پیشنهاد داد منطقه «بقاع» و «هرمل» و «عکار» که از مناطق محروم لبنان بودند، باید استان شود. ایشان در توضیح این مطلب می‌گویند چرا باید برادران سنی و مسیحی ما در عکار محروم باشند؟ سید حسن گفتمان پایگاه‌های اجتماعی را از شیعه به محرومین طوایف سنی و مسیحی گسترش دادند. (رویوران، حسین، بی تا) سید حسن نصرالله اهل سنت را به نام «الطائفة السنية الکریمه» (المنار، ۲۰۲۱ م، ب) یا «إخواننا السنة» (المنار، ۲۰۱۸ م) نام می‌برند. بر همین اساس سید حسن نصرالله سعی کرده از علمای اهل سنت نقش آفرین در آرامش و وحدت در جامعه لبنان تقدیر کند. مانند تقدیر ایشان از «شیخ احمد الزین» و «شیخ عبدالناصر الجبری» از علمای برجسته اهل سنت لبنان که نقش مهمی در تقریب داشتند. (المنار، ۲۰۱۶ م، ج)

ایشان در مورد اهل سنتی که جزء جریان ۸ مارس یعنی مقاومت هستند می‌گویند:

«من و هر فرد از حزب الله افتخار می‌کنیم که شما برادر ما باشید و افتخار می‌کنیم که متعلق به آنها هستیم و آنها متعلق به ما می‌باشند. ما به هر برادر و خواهر اهل سنت از جریان مقاومت افتخار کرده و سرمان را بلند می‌کنیم.» (المنار، ۲۰۱۸م)

همین نحوه تعامل با اهل سنت باعث شده است که بسیاری از اهل سنت نیز حزب الله را از خودشان بدانند و هیچگاه احساس بیگانگی با این گروه نداشته باشند. از این روست شیخ احمد القطان رئیس جمعیت «قولنا و العمل» می‌گوید:

«سید حسن نصر الله مردی است که پرچم مقاومت و فلسطین و وحدت اسلامی را بلند کرده است.» (المنار، ۲۰۱۶م، الف)

و یا شیخ «خضر الکبش» عالم سنی لبنانی ساکن صیدا در جنوب لبنان که فرزندش زیر پرچم حزب الله علیه تکفیری‌ها شهید شد، نیز تصریح می‌کند که حزب الله را یک مجموعه شرعی و قانونی برای مقاومت اسلامی می‌داند و مقاومت اسلامی تفاوتی بین شیعه و سنی ندارد. (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۳۹۶ش)

همین رویکرد سید حسن در تعامل با اهل سنت باعث شده که بسیاری از تحلیل‌گران نیز همین رویکرد سید حسن را یکی از مهمترین دلایل موفقیت حزب الله بدانند.

هشدار نسبت به توطئه بیگانگان

بدون شک یکی از راهبردهای اصلی دشمنان از ابتدا سیاست اختلاف‌افکنی بوده است. این راهبرد برای رژیم صهیونیستی در مورد شیعه و سنی لبنان به قدری اهمیت دارد که «یوسی منشاروف» تحلیل‌گر ارشد اندیشکده استراتژی و امنیت «اورشلیم» (JISS) به صراحت می‌نویسد:

«باید برای اهل سنت القا کرد که گروه‌های مقاومت شیعه و تحت اراده ایران، با هدف کشتار اهل سنت تأسیس شده‌اند.» (خبرگزاری شبستان، ۱۳۹۸ش)

بر همین اساس بعد از موفقیت حزب الله در نبرد ۳۳ روزه علیه رژیم صهیونیستی که بسیاری از جوانان اهل سنت را به خود جذب نمود، بسیاری از قلم‌ها بسیج شدند که بر آتش فرقه‌گرایی بدمند و حزب الله را دشمن اهل سنت نشان دهند. مثال یکی از کتاب‌هایی که در سطح اینترنت منتشر شد، به

صراحت تبلیغ کرد هدف حزب الله بعد از اتمام جنگ با صهیونیست‌ها نبرد با اهل سنت است. (نور، ۲۰۰۶م، ص ۷۱)^۲

از این رو سید حسن در تعامل با اهل سنت به اصل وحدت و تلاش دشمن برای تفرقه‌انگیزی یادآوری می‌کنند. مثال ایشان در یکی از سخنرانی‌ها خود نسبت به سرمایه‌گذاری دشمن برای نفوذ بین ارتشی‌ها هشدار دادند و این چنین تحلیل کردند:

«لبنان در معرض خطرناک‌ترین جنگ داخلی است. طبق اطلاعات تأیید شده از سوی ارتش لبنان، آمریکایی‌ها در سال ۲۰۰۵ آمریکایی‌ها مطالعاتی را انجام دادند که آیا این ارتش آماده مبارزه با مقاومت است؟ این مطالعه‌ای بود که متأسفانه بر اساس ساختار فرقه‌ای نیز کار شد که آیا مسیحیان، اهل سنت، دروزیه‌ها و شیعیان بر اساس وابستگی اعتقادی و فرقه‌ای، آماده جنگ با مقاومت هستند یا نه؟ آنها در آن زمان دریافتند که ارتش لبنان، فرهنگ، مرام ملی، ترکیب، روان و معنویت این جنگ را نمی‌پذیرد. از این رو اسرائیل می‌خواهد تغییری در ارتش، در دکترین ارتش، در فرهنگ ارتش، در ترکیب ارتش ایجاد کند و برای رسیدن، به آن زمان نیاز دارد.» (المقاومة الإسلامية، ۲۰۱۸)

در حقیقت این تذکرها که بر اساس «فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى» (اعلی، ۹) بوده که در خنثی کردن بسیاری از توطئه‌ها مؤثر بودند.

تلاش برای رفع سوء تفاهم‌ها و شایعات

یکی از مشکلاتی که در جامعه لبنان وجود دارد، احساس ظلم و دوگانگی است که طوایف از یکدیگر می‌کنند. مثال گاهی مسیحیان نسبت به مسلمانان احساس تبعیض می‌کنند و یا اهل سنت نسبت به شیعیان و بالعکس این احساس را دارند. این احساس ظلم و دوگانگی زمینه درگیری‌های خونینی می‌شود که در طول تاریخ تاکنون شواهد زیادی دارد. رد پای همین احساس را می‌توان در جنگ‌های داخلی لبنان از جمله جنگ شیعه و سنی بوده است.

سید حسن نصرالله راه حل را این مشکل اساسی را در قانون‌گذاری منطقی و اجرای عادلانه آن می‌دانند.

^۲ همچنین کتاب‌هایی مانند حقیقه حزب الله؛ حزب الله من النصر إلى القصر در این باره نوشته شده است.

ایشان در یکی از سخنرانی‌ها خود مفصل این مشکل را با جزئیات و مصادیق آن توضیح داده که عده‌ای احساس می‌کنند که رأی شده در دادگاه‌ها سیاسی و فرقه‌ای بوده و به آنها ظلم شده است. مثال یک نفر سنی که رأی علیه او صادر شده فکر می‌کند به اشتباه فکر می‌کند این رأی بر اساس تبعیض و سیاست شیعیان علیه آنها بوده است. برای بیرون رفت از این سوء تفاهم باید معیار و استاندارد صحیح و فراگیر قرار داد تا زمینه فساد و تبعیض از بین برود. (المنار، ۲۰۲۱م، ج)

فرق گذاشتن بین رفتار حکام سنی و عموم اهل سنت

یکی از مشکلاتی که در تعاملات مذهبی وجود دارد خلط بین کارهایی که حکام سنی فاسد و ظالم و عموم اهل سنت است. به طور واضح آل سعود چند سال پیش یکی از علمای بزرگ شیعه عربستان یعنی شیخ باقر النمر را به دلایل واهی به شهادت رساند. سید حسن نصرالله ضمن تجلیل از این عالم شهید و تقبیح آل سعود، تأکید کردند این جنایت ارتباطی با اهل سنت ندارد و کسی که ایشان را به شهادت رساند، آل سعود بود نه اهل سنت.

ایشان در ادامه با اشاره به اینکه ورود به فتنه و جنگ شیعه سنی به بهانه شهادت شیخ النمر، خدمت به سعودی‌ها و هدف آنها است. از نگاه ایشان «سعودی‌ها سال‌هاست به دنبال فتنه سنی و شیعه هستند و سال‌هاست در همه جای عالم از افغانستان، پاکستان تا عراق و نیجریه تلاش کرده تا آتش جنگ شیعه و سنی را برافروزد و در این مسیر هزینه بسیاری کرده است. شیعه و سنی در عربستان مشکلی ندارند بلکه آل سعود است که سال‌هاست دنبال اختلاف افکنی میان این دو مذهب است و هر کجا اختلاف شیعه و سنی است دنبال رد پای آل سعود بگردید.» (خبرگزاری فارس، ۱۳۹۴ش)

و نیز ایشان همین رویکرد را در جنگ یمن علیه شیعیان نیز داشته‌اند و آل سعود را مسئول این جنگ دانسته‌اند و ارتباطی به اهل سنت ندارد. (همان)

بنابراین سید حسن نصرالله ضمن بیان جنایت حکام آل سعود، این عمل را عمل اهل سنت تلقی نمی‌کنند تا زمینه کینه‌توزی و سوء تفاهم شود.

نتیجه

سید حسن نصرالله به عنوان دبیر کل حزب الله لبنان توانسته با شناخت و درکی صحیح از اوضاع لبنان و منطقه و همچنین اهل سنت، تعاملی صحیح را شکل دهد. این تعاملات هر چند گاهی شکننده بوده اما با توجه به شرایط ژئوپلیتیک حساس منطقه و توطئه معاندین، هر محقق منصفی را وادار به تحسین می‌کند و الگویی عملی برای تعامل و تقریب بین شیعه و سنی در این زمان می‌باشد. این راهبردها هم در سخنان و هم در رفتار ایشان قابل بررسی است و طبق بررسی این نوشتار معلوم شد که برخالف بسیاری که نگاهی تاکتیکی و گذرا به وحدت دارند، نگاه ایشان بر پایه راهبرد بلند مدت و بر اساس مکتب اهل بیت می‌باشد که آن نیز برگرفته از دیدگاه‌های امامین انقلاب است.

به نظر نگارنده نیاز است که تعامل سید حسن نصرالله با اهل سنت را در موضوعات و اتفاقات خاص بررسی کرد تا ابعاد آن برای الگوگیری بیشتر آشکار شود. این شناخت اگر روشمند و علمی صورت گیرد و همچنین عالوه بر سید حسن دیگر شخصیت‌های موفق جهان اسلام نیز بررسی شود، کمک شایانی در ترسیم الگوی علمی و عملی عملیاتی وحدت پایدار در جهان اسلامی نمود. در حقیقت در دوران مدرن و پست مدرن یکی از مؤلفه‌های مهم در رسیدن به وحدت، بررسی الگوهای موفق است که از دل آن می‌توان قواعد علمی و عملی را استخراج نمود.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، (۱۳۶۳ق): تحف العقول، تصحیح علی اکبر غفاری، قم، جامعه مدرسین، چاپ دوم.
۳. خسروپناه، عبدالحسین، (۱۳۸۳ش): کالم جدید، قم، مرکز مطالعات فرهنگی حوزه علمیه، چاپ سوم.
۴. دهقان، حمیدرضا، (۱۳۹۳) حرکت التوحید الاسلامی، دانشنامه جهان اسلام، تهران، جهان اسلام.
۵. ربانی گلپایگانی، علی، (۱۳۷۸ش): تحلیل و نقد پلورالیسم دینی، بیجا: مؤسس فرهنگی دانش و اندیشه معاصر، چاپ اول.
۶. رجبی، حسین، (۱۳۸۸ش): شیوه‌های تعامل و همزیستی پیروان مذاهب اسلامی، قم، نشر نفیس، چاپ اول.
۷. سعیدی، زامل، (۱۳۷۰ش): جبهه نجات ملی فلسطین (انقاذ)، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
۸. سلمان، طلال، (۱۳۸۵ش)، حماسه شگرف ایمان: دانستنی‌هایی درباره سید حسن نصرالله، مجله شاهد یاران، شماره ۱۱، ص ۱۵ تا ۲۰.
۹. فاطمی نژاد، مجید، (۲۰۱۶م): سلفیه جهادی، قم، دارالاعلام لمدرسة اهل البيت، چاپ اول.
۱۰. مجتهد شبستری و دیگران، (۱۳۷۴ش): پلورالیسم دینی، مجله کیان، شماره ۲۸، ص ۳ - ۲۵.
۱۱. محجوب، مصباح، (۱۳۹۰ش)، ترجمه محمد رضا میرزا جان، تهران، مؤسسه فرهنگی هنری قدر ولایت، چاپ اول.
۱۲. محمد، ابراهیم، (۱۳۸۵ش): جماعت اسلامی لبنان، ترجمه موسسه مطالعات اندیشه سازان نور، تهران، موسسه مطالعات اندیشه سازان نور، چاپ اول.

۱۳. محمودی، جلال، (۱۳۸۹ش): فرقه احباش جمعیه مشاریح الخیریه، مجله اندیشه تقریب، شماره ۲۵، سال هفتم، ص ۵۹ - ۷۶.

۱۴. نور، ولید، (۲۰۰۶م): حزب لبنان و حزب الله، بیجا، مرکز النور للدراسات الانسانیه.

۱۵. سایتها:

۱۶. بوابه الحركات الاسلامیه، (۲۰۲۲م)، "الأحباش" .. عدو الإخوان المسلمین والسلفیین،

<https://www.islamist-movements.com/31004>

۱۷. بوابه الحركات الاسلامیه، (۲۰۱۴م)، بعد أول انشقاق في صفوف الجيش.. لبنان علی حافة الحرب الأهلیة، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<http://www.islamist-movements.com/3087>

۱۸. خامنه‌ای، (۱۴۰۱ش)، تشیع انگلیسی، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=13176>

۱۹. خبرگزاری تسنیم، (۱۳۹۶ش)، شکست صهیونیست‌ها در مسجدالاقصی و پروژه «اسرائیل ۲»، گرفته شده در تاریخ ۲۱ دی ۱۴۰۱:

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/1482394/13/05/1396>

۲۰. خبرگزاری جمهوری اسلامی، (۱۳۹۶ش)، عالم سنی لبنانی: پسر در کنار حزب الله در جنگ با تکفیری‌ها شهید شد، گرفته شده در تاریخ ۲۱ دی ۱۴۰۱:

<https://www.irna.ir/news/82862183>

۲۱. خبرگزاری خبر آنلاین، (۱۳۹۶ش)، اهمیت نبرد عرسال چیست؟، گرفته شده در تاریخ ۲۱ دی ۱۴۰۱:

<https://www.khabaronline.ir/news/690114/>

۲۲. خبرگزاری شبستان، (۱۳۹۸ش)، آرایش مشترک نجباء و حزب الله در جبهه شمالی اسرائیل،

<http://shabestan.ir/mobile/detail/news/840138>

۲۳. خبرگزاری العالم، (۱۳۹۳ش)، سید حسن نصرالله: خطر اسرائیل و تکفیری‌ها یکی است، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://fa.alalam.ir/news//1583218>

۲۴. خبرگزاری فارس، (۱۴۰۰ش)، حزب الله: برای تشکیل سریع دولت از گزینه مد نظر الحریری حمایت کردیم، گرفته شده در تاریخ ۳۰ دی ۱۴۰۱:

<https://www.farsnews.ir/news//14000506001000>

۲۵. خبرگزاری فارس، (۱۳۹۴ش)، سید حسن نصرالله: شیخ النمر را آل سعود کشت نه اهل سنت، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://www.farsnews.ir/news//13941013001286>

۲۶. خبرگزاری مشرق، (۱۳۹۶)، فتنه‌ای که در جریان جنگ عرسال ناکام ماند، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://www.mashregnews.ir/news/770481/>

۲۷. رویوران، حسین، (بی تا) نگاه به تفاوت‌های سید حسن نصرالله با سایر رهبران حزب الله، مجله راه، شماره ۲۶:

<http://www.rahmag.ir/content.php?id=1219>

۲۸. المقاومة الإسلامية، (۲۰۱۸)، كلمة السيد حسن نصرالله في مهرجان 'يوم الوفا للنصر'، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://www.moqawama.org/essaydetails.php?eid=34877&cid=531>

۲۹. مقاومت اسلامی لبنان، (۱۳۹۰ش)، سخنرانی سید حسن نصرالله، دبیر کل حزب الله لبنان، در سالگرد ولادت پیامبر (ص) و هفته وحدت؛ گرفته شده در تاریخ ۴ بهمن ۱۴۰۱:

<https://moqawama.ir/?speech=901118>

۳۰. المنار، (۲۰۲۱م، الف)، جبهة العمل الإسلامي نظمت ندوة في ذكرى الثورة الإيرانية وكلمات شددت على الوحدة الاسلامية، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://www.almanar.com.lb/7878048>

۳۱. المنار، (۲۰۲۱م، ب)، كلمة الأمين العام لحزب الله السيد حسن نصرالله حول آخر التطورات، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://www.almanar.com.lb/8401681>

۳۲. المنار، (۲۰۲۱م، ج)، نص كلمة الأمين العام لحزب الله السيد حسن نصرالله حول آخر التطورات المحلية والأميركية،

<https://www.almanar.com.lb/7711838>

۳۳. المنار، (۲۰۱۸م)، كلمة الأمين العام لحزب الله سماحة السيد حسن نصر الله في احتفال يوم الشهيد، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://www.almanar.com.lb/4505169>

۳۴. المنار، (۲۰۱۶م، الف)، قولنا والعمل: السيد نصرالله رفع لواء المقاومة وفلسطين والوحدة الاسلامية، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://www.almanar.com.lb/1231107>

۳۵. المنار، (۲۰۱۶م، ب) السيد نصرالله: يجب أن تنتهي البدع في عاشوراء، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://www.almanar.com.lb/830630>

۳۶. المنار، (۲۰۱۶م، ج)، السيد نصرالله يتحدث في الاحتفال التأبيني للفقيد الشيخ عبد الناصر الجبري الثلاثاء، گرفته شده در تاریخ ۲۰ دی ۱۴۰۱:

<https://almanar.com.lb/1250038>